

Text 1 – Nade vším vítězí láska, i kníže i král se jí poddá

Mezitím Břetislav, syn knížete [Oldřicha], přešel z dětského věku v jinošský, krácel od ctnosti ke ctnosti. Měl nad jiné zdar v svém počínání, ztepilé tělo, krásnou postavu, velikou sílu a moudrost, v neštěstí statečnost, ve štěstí rozumnou mírnost.

Toho času žil v německém kraji velmi mocný hrabě, jménem Ota Bílý, pocházející podle otcovské posloupnosti z krve královské. Ten měl jedinou dceru Jitku, jež co jest pod sluncem děv, svou krásou předčila všechny. Dobrý otec a její předobrá máti dali ji, aby se naučila žaltáři¹, do kláštera, jenž slove Svinibrod [Schweinfurt], polohou i hradbami velmi pevného. Ale které věže, byť sebe vyšší, nebo které hradby sebe pevnější mohou odolati lásce a milence odloučiti?

Tedy Břetislav, z jinochů nejkrásnější a hrdina nejdatnější, slyše z mnohých vyprávění o neobyčejné kráse, ušlechtilosti a urozeném původu řečené dívky, nedovedl ovládnouti svého ducha a jal se v srdci přemýšleti, má-li se pokusiti unést ji mocí či se o ni řádně ucházeti. Ale rozhodl se raději mužně jednati než schýliti k pokorné prosbě šíji. Neboť uvažoval o vrozené Němcům pýše, a jak vždy s nadutou domýšlivostí shlížejí na Slovary a na jejich jazyk.

Ale oč bývá těžší přístup k lásce, tím prudší oheň vždy vdechuje syn Venušin milenci. Mysl jinochova, vznícená ohněm Venušíným, vře, jako když ohni sálá Etna. A jasným hlasem sám na sebe zvolá: „Bud' mi bude údělem výtečný sňatek, anebo se ponořím ve věčný posměch, není možná, aby Jitka nebyla má, dcera rodem ušlechtilá, panna sličná, velmi líbezná, nad světlo sluneční jasnější, nad život mi dražší; aby zůstala dlouho na živu, bud' Bohu chvála stálá.“ A hned rozkázal těm ze svých lidí, které znal jako zvláště hbité a sobě oddané, aby připravili osvědčené a hodně otužilé koně, a dělal, jako by chtěl rychle odjeti k císaři a ještě rychleji přijeti zpět. Muži vyplní rozkaz, ale co jejich pán zamýšlí, nevědí. Diví se mezi sebou, že tak spěchají, a asi po sedmidenní jízdě vstoupí jako hosté do podsíně řečeného kláštera. Syn knížete totiž už předtím poručil všem svým, aby nikomu nedávali věděti, kdo nebo odkud jest, ale aby se k němu chovali, jako by byl jeden z nich.

Musí mu ustoupit ithacký hrdina, že chytrým důvtipem vypátral syna Thetidina, ani nesmí chlubiti pastýř z Ilia, že Tyndarovnu unesl z Amykel, protože tento jinoch Břetislav nad oba dva předčí srdnatostí i nesmírnou odvahou. Neboť jako když vlk obchází ovčín, hledaje, kudy by do něho vrazil, aby uloupil bělouňku ovečku, tak i hrdina Břetislav, když dostali dovolení v klášteře přenocovati, obhlídí jej pronikavým zrakem a bystrým duchem; rád by do klauzury² mocí vrazil, ale neodvažuje se, nemaje s sebou tak značný počet bojovníků.

Šťastnou náhodou však byl svátek, a ejhle, Jitka, panna tisíckrát vytoužená, vyjde se svými družkami z kláštera; bylot zvykem, že něžné dívenky zvonívaly k nešporům³ uvnitř v kostele. Jak ji spatřil smělý únosce, radostí nevěda o sobě, jako vlk, který z úkrytu vyrazí a uchvátí ovečku a pak, vědom si svého činu, svěsiv ocas utíká do vzdálené skryše, tak i on, chytiv pannu, prchá, a přihnává se k bráně, shledá, že je napjat přes ni řetěz, tlustší, než je mlýnský provaz, a cesta ven takto zatarasena. Ihned vytasí ostrý meč, přeťal řetěz jako stéblo; a podnes je viděti přeťatý článek na důkaz té rány. Ostatní však jeho druhy, kteří o tom nic nevěděli a v stanech ještě zůstali, nepřátelé, udeřivše na ně, zjímali, jedněm oči vyloupali a nosy uřezali, jiným ruce a nohy uťali, a jen kníže s několika málo muži a s unesenou pannou stěží unikl v noční temnotě. Unesena byla panna Jitka roku od narození Páně 1021.

A aby nebyla dána Němcům důvodná záminka vinit Čechy jaksi z bezpráví, hrdina Břetislav, pozdraviv otce, knížete Oldřicha, ihned jel s nevěstou přímo na Moravu. Neboť celou tuto zemi dal mu již předtím jeho otec do moci, vypudiv ze všech hradů Poláky, z nichž mnoho zajatců, spoutaných vždy po stu v řadách, dal prodati do Uher a ještě dále. Po smrti Boleslava II. totiž Poláci opanovali jak hrad Prahu, tak i celou Moravu.

¹ *Žaltář* obecně označuje sbírku žalmů, tj. poetických modliteb. Známa je především biblická Kniha žalmů.

² *Klauzura* je označení pro klášterní prostory uzavřené laické veřejnosti.

³ *Nešpory* jsou součástí denní modlitby římskokatolické církve, odpolední či podvečerní pobožnost.

Text 2 – Sňatek z lásky nebo z rozumu?

Klíčovým hrdinou příběhu je nepochybně Břetislav. Není vyloučeno, že byl synem nemanželským; v každém případě se narodil z nerovného, a tedy odsuzovaného svazku. Jeho otec Oldřich byl sice nejmladším ze tří synů českého knížete Boleslava II., jeho matka Božena byla ovšem pouhá selka, navíc nikoliv dívka svedená knížecím synem, nýbrž žena již předtím jednou vdaná.

Z hlediska českých politických dějin – a o ty nám zde především jde – je jasné, že únos budoucí kněžny je v nich jevem zcela výjimečným. Z toho musíme vycházet. Unesl-li Břetislav Jitku, než ji pak učinil svou manželkou a matkou svých synů, bylo to zřejmě nevyhnutelnou nutností. Na romantické činy tohoto druhu si totiž raně středověká společnost nijak nepotrpěla a lásce – alespoň pokud se to týkalo předních členů tehdejší společnosti – nepřisuzovala nijak přehnanou roli. Patřilo k běžným zvyklostem doby, že k oficiálním zásnubám docházelo již tehdy, když „on“ a „ona“ byli sotva kojenci. ... Každému je teď totiž jasné, že musíme o sňatku Břetislava a Jitky, kterému předcházela nevěstina únos, uvažovat právě střízlivě politicky.

Kdyby Kosmas nezačlenil do své kroniky záznam neznámého letopisce z 11. století, že roku 1021 „unesena byla panna Jitka“, jistě bychom nevěděli nic o způsobu, jakým český kníže Břetislav získal kdysi svou manželku a matku řady dalších českých knížat. Letopisy, ve kterých tento záznam byl, byly pak totiž ztraceny a vlastně jen díky Kosmovi, který z nich čerpal údaje o starých českých dějinách, se dochovaly alespoň některé jejich záznamy. Je ovšem na místě otázka, proč Kosmas záznam o Jitčině únosu do své kroniky vůbec zařadil. Musel mít k tomu vpravdě velmi dobré a závažné důvody – protože jinak by bylo pro něho jakožto dějepisce Čechů a dějepisce přemyslovské dynastie rozhodně výhodnější celou záležitost zamlčet a ponechat ji historické nepaměti. Pro kněze – a tím Kosmas byl – znamenal únos hřích. Pro přemyslovský rod, který kronikář tolik na stránkách své kroniky velebil, nebylo získání manželky únosem nijak lichotivou skutečností.

Padla-li Břetislavova volba právě na Jitku, dceru markrabího bavorské marky Jindřicha Schweinfurtského ... nebyla to zdaleka náhoda. Jitka nejen svým původem, ale především svými příbuzenskými svazky patřila k předním rodům v říši. Její rod navíc vládl v těsném sousedství jak českého státu, tak Moravy.

Rozhodl-li se Břetislav Jitku unést, udělal to jen proto, že to byla cesta nejsnazší a vlastně nejméně nebezpečná. Únos sám byl jistě předem dohodnut. Musíme v každém případě předpokládat, že o něm dobře věděl ten, který byl k případné pomstě nejvíce oprávněn, a přece se vůbec nemstil – Adalbert, markrabí východní bavorské marky. Jinak by totiž bylo naprosto běžné, že Břetislavovi by byli na stopě Adalbertovi bojovníci, že by ho brzy čekal císařský soud. V době únosu nebyla pochopitelně Jitka mniškou a ani nebyla k mnišskému životu určena. Šlo o rodinný klášter a Jitka byla do něj dána opravdu jen na „výchovu“, a to tím spíše, že byla sirotek. V poklidném ovzduší kláštera, ve kterém navíc patřila k prominentním osobnostem, se nejspíše měla vzdělávat v té době obvyklých pracích a ctnostech urozené dívky – a pochopitelně čekat i na ženicha. Ženich se pak dostavil, třebaže dosti neobvyklým způsobem.

Únos vytvářel určitý stav, proti kterému bylo již těžko něco namítat. Pokud dívčini příbuzní nevznášeli námitky, bylo jistě nejlépe, končil-li únos sňatkem. Formálně zneuctěná dívka tak opět získala svou čest jako vdaná žena. Únos byl natolik neobvyklým způsobem získání manželky člena vládnoucího rodu, že mohl dobře zastříti jak sňatkový poklesek rodičů, tak hrdinovu neurozenost. Koneckonců bylo nasnadě, že ten bude dalším panovníkem státu – tedy rozhodně něčím více než jen německým předákem, obdařeným z panovníkovy milosti nějakým úřadem.

Otázky a úkoly k textům

Text 1

1. Jaké osobnosti jsou v textu zmíněny a v jakém jsou vztahu?
2. Jak Kosmas hodnotí Břetislava?
3. Je podle vás v souladu Kosmovo hodnocení Břetislava s tím, jak hrdina příběhu jedná?
4. Jaké umělecké výrazové prvky Kosmas užívá?
5. Jaké pocity ve vás vyvolává úryvek Kosmovy kroniky líčící Břetislavovy činy?
6. Přeformulujte vybraný odstavec textu do současné mluvy a zestručněte jej.
7. Vyhledejte v Kosmově kronice líčení dalších činů Břetislava. Jsou tyto také podány příběhovou vyprávěcí formou?

Text 2

1. Jaké osobnosti jsou v textu zmíněny a v jakém jsou vztahu?
2. Co poškozovalo Břetislavovu pověst a postavení?
3. Jaký byl vztah Kosmase k přemyslovskému rodu?
4. Jak historický text vysvětluje skutečnost, že se bavorský markrabí na Břetislavovi nemstil?
5. Jaké pocity ve vás vyvolávají skutečnosti, kterým podle textu čelila Jitka?
6. Z jakých důvodů dle vaší zkušenosti dnes lidé uzavírají sňatky? Potrpí si naše doba na „romantické činy a lásku“?
7. Najděte v textu 2 pasáže, kde autorka upřesňuje a specifikuje vybraný jev.

Skupinová práce – srovnání obou textů

- a) Vyhledejte s pomocí literatury a internetu: Odkud se vzala tradice únosu nevěsty?
- b) Jaký dnes platný právní dokument znemožňuje sňatkovou politiku a unášení nevěsty? Vyhledejte jeho přesné znění.
- c) Jak vysvětluje únos Kosmas a jak moderní historický text?
- d) Jakou funkci plní první text a jakou druhý?
- e) Vymyslete pro oba texty dvě varianty titulku: 1) pro odborný časopis; 2) pro bulvární časopis.
- f) Proč myslíte, že se příběhy o Oldřichovi a Boženě, Břetislavovi a Jitce tak proslavily?
- g) Co byste potřebovali vědět k přijetí nebo zamítnutí jednotlivých verzí vysvětlení? Jedná se o vysvětlení, které by bylo možné vyvrátit?
- h) Kosmovo líčení Břetislavova únosu Jitky je nejstarším pramenem, který o události mluví. Co to znamená pro naše zkoumání?